

اشاره:

کتابهایی نامرتب چیده شده‌اند و کارتهای کتاب نیز این طرف و آن طرف، کنار دست نوشته‌های لوله شده‌ای که دورشان کشی بسته شده، قرار دارند. دیوارها پر از تابلوها و تصاویر قدیمی است، در کنار تابلوی «آن یکاد...» تابلوی است که ظریفانه و هنرمندانه با استفاده از نئی ساخته شده است و بر آن شعری از جعفر شهری نقش بسته است:

«موسای کلیم از من بیشی نیست
عیسا و مرا موطن و مولد یکی است
تو خواستی آنها ز عزیزان گشتند
ما را تو خواستی نگون آمرزی است»

در هر جلسه پیش از آغاز گفت و گو که درباره «حکایتهای کهن و جایگاه آن در اجتماع تهران قدیم»، و نقش آن در سیمای اجتماعی آن زمان» است از خاطراتش می‌گوید که کمتر از موضوع اصلی شنیدنی نیست.

او زنگوله شتری را بسمه‌ای به در خانه متصل کرده است و در یادداشتی که پهلوی آن است از کسانی که قصد دق الباب دارند خواسته شده با کشیدن تسمه، زنگ را به صدا درآورند؛ گرچه خانه او به زنگ امروزی هم مجهز است. او از این طریق خاطرات گذشته را زنده می‌کند؛ خاطرات زمانی را که با همسالانش از این سوی شهر به آن سو می‌رفته تا پس از خالی شدن بار بیوہ شتران، در میدان امین السلطان، بر پشت شتران سوار شوند و به همان جا که آمده بودند، بازگردند.

می‌گوید همسر سابقش سالها پیش اشتباهاً دوره‌ای از مجلات «حبل المتنبین» را همراه با قبالت ازدواج دختر

نژدیک به دو سال پیش بود که مقدمات مصاحبه‌ای را با آقای جعفر شهری فراهم کردیم. قصد داشتیم بخشی از یکی از شماره‌های فصلنامه را به فرهنگ عامه به ویژه داستانها و افسانه‌های عامیانه اختصاص دهیم و مصاحبه آقای شهری را در دل آن چاپ کنیم. ولی چنین قصدهی عملی نشد. مصاحبه همچنان باقی بود و چون حرفهای آمده در آن، زمانمند و دارای تاریخ مصرف نبود، شتابی هم در انتشار آن نداشتیم. آقای شهری را همه ما در مقام یکی از استادان فولکلور ایران، مخصوصاً تهران، می‌شناسیم. مردی است خودساخته و فرهیخته. در داستان نویسی، قلمی بی محابا دارد و هر آنچه در دل دارد، بر قلم می‌راند، اگرچه جنبهٔ فولکلور‌شناسی او بر داستان نویسی اش می‌چربد. کتاب شش جلدی «تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم» وی گنجینه‌ای از ادبیات عامه و اجتماعیات تهران است که چیزی را ندیده و نگفته، نگذاشته است.

جعفر شهری، اکنون پیری است نشسته بر بلندای ادبیات عامیانه کشورمان. خوش طبع و خوش محاوره و خوش خلق. توشه‌ای برگرفته و به گوشه‌ای رفته است. و ما که چندی می‌همان این گوشه شدیم، از گفت و شنیدهایش، توشه‌ای گرفتیم و خواستیم «شمای خواننده» هم از این توشه بی‌نصیب نماند.

(فصلنامه ادبیات داستانی)

جعفر شهری را همه می‌شناسیم؛ نویسنده کتابهای

• فریبا کاظمی

جعفر شهری پژوهش‌گر

مظفرالدین شاه با شاهزاده مؤیدالدوله به تصور اینکه کاغذ باطله هستند دور انداخته و اگر آن قبایل اکنون نیز باقی بود سندي بی‌نظری از تاریخ آن زمان به شمار می‌رفت.

■ در بررسی قصه‌ها و حکایتهای قدیمی و چگونگی شکل گیری آنها، آیا می‌توان عامل اجتماعی و ساختار زندگی شهری را با روستایی دخالت داد؟

□ بله، برای بررسی قصه‌های قدیمی و حکایتها ابتدا باید زمینه اجتماعی این قصه‌ها را بررسی کرد و اینکه این قصه‌ها کی گفته می‌شده، برای چه گفته می‌شده، چه نتیجه‌ای داشته، چه کسی می‌گفته و چه کسی می‌شنیده. آن زمان، در تهران - که

«تهران قدیم»، «تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم»، «گزنه»، «شکر تلخ». قرار مصاحبه فرصت مغتنمی است برای من که سالها شوق دیدارش را داشته‌ام. در تماس تلفنی می‌خواهد هفته‌ای صیر کنم تا کسالت و ضعف جسمی اش رفع شود، اما پس از به سر آمدن آن یک هفته و شروع گفت و گو هنوز کسالتش رفع نشده، به طوری که گفت و گو طی چند جلسه انجام می‌شود و در هر جلسه او میان صحبتها دقایقی برای استراحت اتفاق را ترک می‌کند.

اتفاق کارش پر از کتاب است، اما کتابها تنها در قفسه‌های کتابخانه جای نگرفته‌اند، بر کف اتفاق و هر گوشه‌ای از آن

گفتگو با ادبیات عامه

حد خودشان حکایتی برای تعریف داشتند. حالا از پدرانشان شنیده بودند یا برای خودشان اتفاق افتاده بود اما به آن شاخ و برگی می‌دادند. این قصه‌ها و حکایات نوعی داد و ستد فرهنگی هم به شمار می‌آمد.

■ آیا در این مجالس و دورهم نشیمنی‌ها، افراد حکایتهاي يكسانی تعریف می‌کرده‌اند، یا نوع حکایت بنایه احوال و خصوصیات مخاطب و گوینده متفاوت بود؟

□ حکایتها با توجه به میزان سواد و معلومات و احوال خانوادگی شان فرق داشت. وقتی ورزشکارها دورهم جمع می‌شدند حکایاتی درباره پهلوانها می‌گفتند، قادره کشها و

حتماً شهرهای دیگر هم چنین بود. مردم ید واحده بودند، یعنی اهالی تهران همه در محل سکونت یا کسبشان هم‌دیگر را می‌شناختند و باهم بوده‌اند. مثل حالا نبوده که همسایه، همسایه رانمی شناسد. مردم با یکدیگر الفتی داشته‌اند و وقتی‌مان به تنها نمی‌گذشته. رفت و آمد و معاشرت زیاد بود. آن موقع یک خانه، مثلاً ده اتاق داشت که اتاق‌هایش را اجاره می‌دادند؛ و می‌گفتند خانه بر از دشمن باشد بهتر از این است که خالی باشد. این اهل خانه شبها بعد از شام دورهم جمع می‌شدند. و هر شب یکی میزبان می‌شد. برای اینکه سرگرم شوند هر کسی قصه‌ای یا حکایتی می‌گفت که معمولاً نیز همه در

پندهای زندگی و بیان می‌دانند؟ نمونه‌ای از این حکایتها را می‌توانید نقل کنید؟

□ بله. حکایت «سلیم جواهری» سرگذشت بازگانی بود که قصد جهانگردی می‌کند. راه می‌افتد و به این شهر و آن شهر می‌رود تا می‌رسد به جنگلی و آنجا پیرمردی را می‌بیند که به درخت نکیه داده و نشسته است. پیرمرد می‌گوید: «جوان برای رضای خدا بایا و مر از اینجا بلنگ کن و به کنار آن درخت ببر که غذایم آنجاست...» جوان هم دلش می‌سوزد. جلوی او می‌نشیند و پیرمرد دستانش را دور گردنش حلقه می‌کند. به کنار درخت می‌رسند می‌خواهد او را زمین بگذارد که پیرمرد می‌گوید: «نه باز هم برو...» و همین طور می‌رود. هر بار که جوان می‌خواسته سستی کند او با جوالدوزی به کمتر جوان می‌زند و به همین ترتیب دو سالی اور اگرفتار خودش می‌کند. بالاخره جوان فکری به نظرش می‌رسد: میان چند کلدی جنگلی را خالی می‌کند و درون آن انگور می‌ریزد و می‌گذارد تا شراب درست شود. بعد که می‌خواهد از شراب بخورد پیرمرد مثل همیشه می‌گوید: «به من بده...» او هم از خدا خواسته شراب را به او می‌دهد، پیرمرد می‌خورد و حالش دگرگون می‌شود و می‌افتد. جوان هم خود را از شرش خلاص می‌کند. اصطلاح «دوال پا» مثل همین پیرمرد است. هر کس که با سماحت چیزی از آدمی بخواهد، می‌گویند گرفتار دوال پا شده است. در ادامه ماجرای جوان به راهش ادامه می‌دهد تا می‌رسد به ماده بوزینه‌ای که از او خوشش می‌آید و اورا اسپر خود می‌کند. بوزینه که ملکه بوزینه‌هاست، بالای درختها برایش تخت، زیرانداز و رواناندازی درست می‌کند و به بوزینه‌های دیگر هم سفارش می‌کند مراقبش باشند که مبادا فرار کند. سه سال به همین منوال می‌گذرد و این دو مثل زن و شوهر زندگی می‌کنند! بالاخره جوان جان به سر می‌شود و نقشه‌ای می‌ریزد تا فرار کند. او به کنار دریا می‌رود و سوار به سوار بلمی می‌شود و کمی که از ساحل دور می‌شود بوزینه‌ها به ملکه شان خبر می‌دهند. او هم که از جوان صاحب بچه شده بوده بچه را در بغل من گیرد؛ به کنار ساحل می‌رود و برای آنکه عدالت را در تقسیم سهم رعایت کند بچه را از هم می‌درد و نیم را به سوی شوهر به دریا می‌افکند و نیم دیگر رانزد خودنگه می‌دارد. با ناقل چنین ماجراهایی راوی خواسته بگوید که نباید به هر کس اعتماد کرد و فریب هر آدم به ظاهر مهربانی را خورد. در هر حال ربط دادن این موضوعات در یک حکایت به چنین شکلی بوده.

■ در صحبت‌هایتان به نقالی اشاره کردید. یا توجه به این که مجالس نقالی هم از مجالسی بوده که در آن نوعی از حکایت پردازی وجود داشته و دور از بحث ما نیست، لطفاً از نقالی، نقالها و نوع حکایتها مورد استفاده در این مجالس نیز بیشتر بگویید.

□ در نقالیها کسی به اسم «مرشد» به معنای «ارشادکننده» و کسی که مردم را رشد می‌دهد، بود که معمولاً آیات بسیاری را

چاقوکشها که دورهم جمع می‌شدند درباره شرارتها و قدره کشی و داش مشدی گری‌های خود حرف می‌زندند. خانواده‌ها هم همین طور. بزرگان و اهل ادب و باساده‌ها که کتاب و شعر خوانده بودند بیشتر کتابهای سنتی‌گنجی مثل منزوی، ملای رومی، کلیله و دمنه، خمسه نظامی، آثار حافظ و سعدی، شاهنامه و امثال آن را بازخوانی می‌کردند. معمولاً هم یک نفر خوش صدا بالای مجلس می‌نشست و جملات را با صدای بلند می‌خواند و دیگران گوش می‌دادند و موضوعات این کتابها را به مناظره می‌گذاشتند و تفسیر و بحث می‌کردند. طبقه متوسط یا میانه حال، قصه‌هایی در حد فهم خودشان تعریف می‌کردند. مثل حسین کردشتری، اسکندرنامه، و جام جم هندوستان. طبقه کم سواد یا بی سواد هم قصه‌های عامیانه‌تری چون: سلیم جواهری، فاطمه‌اره، وای به روزت وای به روزگارت، شکستن نیم ذرع بزار و عقب خوشبختی گشتن. ایام محروم هم که بود زیارت‌نامه می‌خوانندند.

در مجالس نقالی، هر کدام از نقالهای طور خاص حرف می‌زنند و مردم بنای پسند و ملیقه‌شان دور یکی از آنها جمع می‌شوند. در تهران سه نقال اسم و رسم دار بودند: یکی به اسم غلامحسین غول بچه که نقلهایش تربیتی بود و طومارهایی که از آن نقل می‌گفت آموزش احوال و افسکار پسندیده بود و مشتری‌های خاص خودش را داشت. دیگری به اسم سیداحمد هملانی نقلهای عالمانه‌ای می‌گفت و از دانش و معرفت بالایی برخوردار بود. سیدژولیده‌ای هم بود به نام آقا نوری که نقلهای مزاح آمیز می‌گفت. همه حرفهایش شوخی بود و خل بازی در می‌آورد، امانه دور از ادب. مثلًاً نقل که می‌گفت بین حرفهایش ترکی قاطی می‌گردیدا در امور سیاسی هم دخالت می‌کرد و به رضاشاه متلک می‌گفت. نظمه‌ی او را گرفت، اما رضاشاه گفت ولش کنند چون فکر می‌کرد خل است!

غول بچه یک شب می‌شود که کسی سر نقلش می‌پرسد این بابا چه می‌گوید که آخر شب هم یک‌تشت پول جمع می‌کند و می‌رود. شب بعد که این بابا می‌آید نقلش را شروع کند می‌گوید: «شب قبل شنیدم دوستان و سروران از من ایراد می‌گرفتند که من چه هنری دارم، حالا می‌خواهم بگویم که چه می‌گرفتند که من بیرون آمدند از منزل تا رسیدن به می‌کنم. نقل امشب من بیرون آمدند از منزل تا رسیدن به قهوه خانه است. حالا من این نقل را می‌گویم هر کس از شما که خواست از من ایراد بگیرد بباید و شاید این نقل را از خودش بگویید. اگر خوب گفت من امشب تشت پول را به او می‌شدم». و شروع می‌کند به گفتن ... آن طرف هم خجل می‌شود و یواشکی از قهوه خانه بیرون می‌رود.

منظور اینکه این نقاله مطلع و در کارشان ماهر بودند. پر بودند. نقلشان پر از داستان و احوالات و هر چه به زندگی اجتماعی مربوط می‌شد بود. در خانه‌ها هم چنین بود. قصه‌ها را با گیرایی خاصی برای دیگران تعریف می‌کردند که همه به دورشان حلقه می‌زندند و به سخن آنها گوش می‌سپردند.

■ چگونه این حکایتها قلبی‌سی را به زندگی اجتماعی و

قهقهه خانه دیگر آمده بود «مهمان» نام می‌دادند) و مشاعره شروع می‌شد. شروع سخن با مهمان بود و از وقتی که پایش را به قهقهه خانه من گذاشت شروع می‌کرد:

ای فروغ چشم ماه از روی رخشان شما
آبروی خوبی از چاه زنخدان شما
هزم دیدار تو دارد، جان بر لب آمده
باز گردد یا درآید، چیست فرمان شما؟

با این بیان در واقع اجاز می‌گرفت که در مشاعره شرکت کند. سرمدار هم جوابش را به شعر می‌گفت:

خوش آمدی که خوش آمده ز آمدنت
هزار جان گرامی فدای هر قدمت

مجلس که رسمی می‌شد سرمدار اشعاری دریاره «توحید» می‌خواند. میهمان هم در همان موضوع شعری با همان قافیه و همان وزن می‌گفت و این گفت و شنود آن قدر ادامه پیدا می‌کرد تا یکی مغلوب شود. یک نفر که مغلوب می‌شد طرف دیگر کلاه او را به گرو می‌برد. البته با شعر کلاهش را به گرو می‌گرفت و می‌گفت کلامت را بدله به من که لایق تو نیست، او هم باید دوستی کلاهش را می‌برد و می‌گذاشت جلوی وی. گاهی این مشاعره‌ها ادامه پیدا می‌کرد و در نوبت بعدی او یا می‌توانست کلاهش را از گرو در بیاورد یا این قدر ادامه پیدا می‌کرد که به شال و قبا و پیرهون و حتی شلوار فرد می‌رسید و قهقهه چی می‌رفت لنگ می‌آورد و او می‌بست به کمرش!

از شی که سرمدار مغلوب می‌شد آنها جایشان را عوض می‌کردن؛ میهمان می‌رفت جای سرمدار می‌نشست و شروع به خواندن می‌کرد و سرمدار جای میهمان. آن قدر که به قول شطرنج بازها یکی از آنها مات می‌شد.

شروع سخنوری آن طور که گفتم با اشعاری در باب توحید بود، بعد به پیامبر و آل محمد(ص) و مدح آنها می‌رسید و همین طور موضوعات گوناگون مثل امامت، صورت پسندیده ظاهر یا باطن، حسن ظن پاکیزه خصال داشتن، انسانیت و ... را شامل می‌شد. گاهی آن قدر طول می‌کشید که اشعار به هزلیات و هجیجیات می‌رسید و حتی با اهانت به هم شعر می‌گفتند و گاهی حتی به زد و خورد هم منتهی می‌شد و طرفداران هر طرف می‌افتادند به جان هم و پیرمردان و مسالخورده‌ها سرشان نهیب می‌زدند و اینها را سرجایشان می‌شاندند.

اگر ادی که حافظه قوی داشتند و در این جلسات حضور داشتند، اشعار را به حافظه می‌سپردن و بعضی هم از روی ذوق و علاقه شخصی با قلم و دوات و دفتر در این مجالس حاضر می‌شدند و مناظره را نسبت می‌کردند. این جلسات سخنوری بیشتر ماههای رمضان شروع می‌شد که مردم تا سحر بیار می‌ماندند.

جلسات دیگری هم در ردیف این موضوعات بود که متشارعین جمع می‌شدند (کسانی که تازه شاعر شده بودند) و اشعارشان را تزد شاعران کار کشته و با تجریه می‌خوانند و بنایه

حفظ بود. کمتر نقالی می‌دیدی که کمتر از هزار بیت شعر بداند. محفوظات زیادی هم از حکایات گوناگون داشتند و هر شب یک ساعتی در قهقهه خانه ای نقل می‌گفتند. مردم که چایشان را می‌خوردند و چپچ شان را می‌کشیدند آمده می‌شدند برای شنیدن نقل. نقال هم مثلاً نقلش را از اول «شاهنامه» شروع می‌کرد. که حدوداً سال طول می‌کشید تا شاهنامه را برای مردم حکایت کند. هر نقالی بالحن گیرا و اطلاعات و حکایات وسیع جدا از شاهنامه، و اشعار زیادی که می‌دانست، می‌کوشید مردم را دور خود جمع کند. برخی از این نقالها طومارهایی داشتند که از روی آن حکایت می‌گفتند. این طومارها جایی به کار می‌آمد که نقل جذایت خود را از دست می‌داد و به صورتی خشک و خسته کننده درمی‌آمد. نقال برای جلوگیری از کسالت شنونده نقلهایی را از روی این طومارها قاطی نقل شاهنامه می‌کرد که در اصطلاح به این کار «گریز زدن» می‌گفتند. اینکه می‌گویند «گریز زد به صحرای کربلا» چه بسا از همین کار آنها نشأت می‌گیرد. در شاهنامه که شفا با تیر برادرش رستم را هدف قرار می‌دهد، نقال حکایتی دریاره برادر ناخلف و دوست ظاهری را وارد ماجرا و نقل اصلی می‌کرد تا جذایت بیشتری داشته باشد.

بعد از سه سال که نقل این نقال تمام می‌شد یک نقال دیگر از یک قهقهه خانه دیگر می‌آمد و جای او را می‌گرفت. در قهقهه خانه‌ها همیشه نقالی بود که چون بیانش با دیگری تفاوت داشت برای شنونده لذت داشت که «شاهنامه» را بایانهای متفاوت از زبان نقالهای دیگری بشنود.

مردم پای نقل اینها که می‌نشستند هر قدر کم فهم بودند نیمچه دانشی به دست می‌آوردند و از طریق این حکایات، طومارها و داستانهای شاهنامه، درس زندگی و اجتماع می‌گرفتند.

■ مجالس دیگری هم غیر از مجالسی که اشاره کردید، بودند که در آن بازار حکایت و حکایت پردازی گرم باشد؟

□ سخنوری یکی دیگر از این مجالس بود. سخنوری نوعی از مشاعره بود بین دو نفر که در قهقهه خانه‌های آن زمان رایج بود و قهقهه چی هم مقدمات آن را فراهم می‌کرد تا مشتری بیشتری جلب کند. این مجالس حدود سی-چهل روز طول می‌کشید. یک سخنور یا شعردان و شعرشناس که پاتوقش قهقهه خانه خاصی بود از طرف قهقهه چی معلوم می‌شد به عنوان میزان و بعد به دنبال سخنور دیگری هم که پاتوقش قهقهه خانه دیگری بود می‌رفتند و آن وقت اگر این فرد قبول می‌کرد شبی را معلوم می‌کردند و شب موعود هم چند نفر از اهل محل، بزرگان و آبرومندان سراغش می‌رفتند، اسفند دود می‌کردند، چراغ و لاله می‌گذاشتند، گوسفندهای زیرپایش قربانی می‌کردند و آن وقت آقایی که از آن قهقهه خانه بود و عنوان «سرمدار» به او داده بودند در جای بلندی می‌نشست و کلاه تاج مانندی مثل درویشهای قدیم بر سر می‌گذاشت و جبهه ترمه سوزن دوزی به تن می‌کرد (به جایی هم که می‌نشست «سردم» می‌گفتند و به آقایی که از

طرف دیگر تعریف کند. اما حالا پدرها سه- چهار حکایت بیشتر بلد نیستند، بجهه ها هرچه می دانند از کتابها یاد گرفته اند.

■ چرا امروزه مردم چنین عادت را که سالیان سال با آنها همراه بوده کنار گذاشته اند؛ آن هم با این سرعت؟

□ چون جای این سرگرمیها را تلویزیون، سینما، روزنامه و خیلی چیزهای دیگر پر کرده اند. آن موقع این چیزها نبود. قهقهه ها برای اینکه مشتری جلب کنند نقالی و سخنوری در قهقهه خانه شان ترتیب می دادند؛ اما روزنامه که آمد روزنامه را با صنار سه شاهی می خریدند، می دادند دست یک باساده، او می خواند و بقیه گوش می کردند. گرامافون که آمد آن را وسیله جلب مشتری فرار دادند، بعد هم تلویزیون جای همه آنها را گرفت. یک تلویزیون می گذاشتند بالای طاقچه و مشتریها برای دیدن برنامه های تلویزیون به آن قهقهه خانه می رفتند. آن زمان که همه باساده نبودند تا کتاب بخوانند. اگر بجهه ای بود و دوکلاسی سواد داشت و می توانست مطلبی بخواند این بجهه ده- دوازده ساله را به احترام مختصر سوادش برای خواندن مکتبی در صدر مجلس می نشانندند.

قدیم فرهنگها این طوری رشد می کرد. حالا فرهنگ امروزی که فرهنگ خارجی و فرهنگ این فیلمهای سینمایی و تلویزیونی است آمده و فرهنگ اصیل را و همراه آن حکایتها را برده و به فراموشی و خاموشی سپرده است.

آن موقع کسی به سوی مثلًا زیارت مشهد می رفت و سفرش چند ماه طول می کشید. وقتی هم که می آمد خاطرات سفرش را تاهفته ها تعریف می کرد اما حالا یکی سوار اتومبیل می شود، به فرودگاه می رود و طی چند ساعت می رود و برمی گردد. دیگر چه ماجراهی هست که تعریف کند. گذشته از اینها همه هم از این می نالند که وقت نداریم. زمانی که وقتی نباشد چه جای صحبت از این ماجراهای طول و تفصیل دادن به قضايا می ماند.

■ آقای شهری از اینکه وقتان را در اختیار فصلنامه ادبیات داستانی گذاشتید، و با گفته هایتان کامران راشیرین کردید، مشکریم. □

مقبولیت شعر (خوب یا بد، غلط یا صحیح) مردم سراسر اش را همی کردند یا تشویق یا می خندیدند و یا مسخره می کردند و به این شکل مجلس را گرم می کردند.

■ با توجه به آنچه گفتند می بینیم مردم آن دوره به حدی با حکایات قصه ها و اشعار کهن عجین بودند که عادت به تعریف حکایت در هر مجلس و محفلی بخشی از فرهنگ آن دوره محسوب می شده. به نظر شما چه ویژگیهایی باعث به وجود آمدن چنین فرهنگی شده بود؟

□ اولاً اینکه قصه گویی و شنیدن قصه و حکایت چه برای گوینده و چه برای شنونده لذت دارد، به ویژه قصه هایی که از گذشته هاست. هر کس دوست دارد از گذشته های خود، پدرانش و گذشته مملکت خود مطالبی بداند. این همه مردمان از این سر دنیا به آن سر دنیا می روند برای دیدن آثار باستانی که چه بشود. برای آنکه همین شوق دانستن از گذشته در آنها موج می زند. می روند بیستند چند هزار سال پیش مردم چه کار می کردند، چطور زندگی می کردند، در چه جاهایی زندگی می کردند و ... در نقلها و قصه ها هم مردم می خواستند بدانند شخصیت ماجرا که بوده، چه می کرده. چطور زندگی می کرده. وبالاخره کارش به کجا می رسیده. از این راه اوقات بی کاری شان هم تلف نمی شد و به نوعی سرگرم هم می شدند و خستگی از تن آنها به در می شد. سرگرمیهای آن موقع کارهای پستدیده ای مثل قصه گفتن و حکایت تعریف کردن و شعر گفتن و مشاعره بود.

من گاهی فکر می کنم می بینم اگر فرهنگ فارسی زبان از دیگر ملتها، غنی تر و الاتر است چه بسا به سبب همین گفت و شنودها بوده که زیاد بین مردم جاری بود. چون مردم که دور هم جمع می شدند و حکایت و مثل برای هم تعریف می کردند دوست نداشتند مقابل آن یکی به اصطلاح کم بیاورند؛ قصه ای او می گفت و این یکی هم باید در جواب قصه ای تعریف می کرد. و این گونه قصه ها سینه به سینه حفظ و رو بدل می شد. بعد از این می رفت که چیز بیشتری یاد بگیرد و برای